

УДК 378.035:316.46

С. С. МАХНОВСЬКИЙ

викладач

Харківський національний університет ім. В. Н. Каразіна

ТЕОРЕТИЧНЕ ОБҐРУНТУВАННЯ ПЕДАГОГІЧНИХ УМОВ ФОРМУВАННЯ ЛІДЕРСЬКОЇ ПОЗИЦІЇ СТУДЕНТІВ В ОСВІТНЬОМУ СЕРЕДОВИЩІ КЛАСИЧНОГО УНІВЕРСИТЕТУ

У статті уточнено авторське розуміння сутності ключових понять дослідження. На основі аналізу наукової літератури та результатів проведеного пілотного дослідження визначено й теоретично обґрунтовано педагогічні умови формування лідерської позиції студентів в освітньому середовищі класичного університету, що передбачають забезпечення: цілеспрямованого використання з цією метою інноваційно-рефлексивного потенціалу створеного середовища; оптимального співвідношення між педагогічним керівництвом діяльністю різних постійних і тимчасових за складом студентських спільнот та студентським самоврядуванням; залучення майбутніх фахівців до різних видів суспільно корисної діяльності з метою збагачення їх досвіду прояву лідерської позиції.

Ключові слова: лідерська позиція, освітнє середовище, рефлексивно-інноваційний потенціал, студент, класичний університет, педагогічні умови.

Класичний університет як флагман вищої освіти традиційно забезпечує всі галузі професійної діяльності висококваліфікованими кадрами. Однак на сучасному етапі розвитку суспільства, в якому відбуваються швидкі, часто непередбачені зміни, працедавці зацікавлені запросити на роботу випускників вишів, які є не тільки добре обізнаними фахівцями в своїй професії, а й характеризуються розвиненими лідерськими якостями. Адже це є запорукою того, що працівник здатний брати на себе ініціативу та відповідальність за виконання поставлених завдань, спроможний мобілізувати й організувати своїх колег на досягнення сформульованої мети, забезпечити їх ефективну взаємодію на всіх ланках професійної діяльності. Тому сьогодні значно зростає актуальність проблеми формування лідерської позиції студентів класичного університету.

Як з'ясовано в процесі проведення дослідження, в науковій літературі було висвітлено такі пов'язані з цією проблемою питання: розкрито сутність лідерської позиції особистості та основні шляхи її формування (Є. Вороніна, Н. Гутарева, І. Кенгурова та ін.); проаналізовано особливості становлення лідерської позиції у студентів вищої школи (Т. Гура, І. Ріпко, О. Хмизова та ін.); охарактеризовано специфічні ознаки процесу виховання студентів у класичному університеті (В. Бакіров, В. Курільченко, Ю. Старосельська, І. Тарапов, І. Штеймільер та ін.).

Відзначаючи високу наукову цінність проведених досліджень, вважаємо за необхідне зауважити, що проблема формування лідерської позиції студентів в освітньому середовищі класичного університету не була

об'єктом окремого педагогічного дослідження. Однак у світлі викладеного вище актуальність цієї проблеми не викликає сумніву. Зокрема, нагальною потребою сьогодення є визначення педагогічних умов, що забезпечують ефективність формування цієї позиції в студентів вищів указанного типу.

Мета статті – визначити й теоретично обґрунтувати педагогічні умови формування лідерської позиції студентів в освітньому середовищі класичного університету.

Як було визначено на попередніх етапах проведення наукового пошуку, в контексті дослідження під лідерською позицією розуміють стійкий особистісний утвір людини, який дає змогу їй зайняти центральне місце в статусно-рольовій структурі певної групи, а також бути спроможною значною мірою впливати на одногрупників та вести їх за собою на шляху досягнення поставленої загальної мети.

Не викликає сумніву, що проблемі виховання лідерської позиції студентів мають приділяти значну увагу в усіх вищих навчальних закладах. Проте особливі педагогічні резерви в цьому плані мають класичні університети, що славляться компетентним викладацьким складом і багаторічними гуманістичними виховними традиціями. Зазначимо, що сьогодні класичний університет сприймають у суспільстві не тільки як престижний навчальний заклад, а й як осередок передової наукової думки та високої культури. Водночас важливо зауважити, що для успішного формування лідерської позиції студентів у цьому виші має бути створено відповідне освітнє середовище.

Як було конкретизовано в попередніх авторських публікаціях, під цим середовищем розуміють систему засобів, соціальних і матеріально-предметних чинників, міжособистісних взаємодій, що забезпечує професійно-особистісне становлення майбутнього фахівця. У контексті порушеної проблеми перед викладачами класичного університету постає невідкладне завдання збагачення освітнього середовища відповідними педагогічними умовами, що дасть можливість перетворити його у важливий фактор виховання лідерської позиції студентів.

Зокрема, в науковій літературі наголошено, що успішність створення такого середовища значною мірою залежить від цілеспрямованих зусиль у цьому напрямі всіх учасників педагогічної взаємодії. При цьому освітнє середовище забезпечує дієвий вплив на формування лідерської позиції студента та його особистості загалом тільки в тому випадку, коли воно спонукає його до рефлексії перебігу та результатів цього процесу, розбудови власної траєкторії професійно-особистісного становлення, самостійного вибору форм і засобів самореалізації, актуалізації набутих взірців самосвідомості та поведінки під час взаємодії з іншими людьми. Варто також зауважити, що в процесі формування освітнього середовища університету педагоги мають урахувати особливості здійснення процесу рефлексії молодими людьми студентського віку, а також специфіку професійної діяльності фахівців певного профілю [1; 3; 7].

Очевидно, що створення в класичному університеті освітнього середовища має значний потенціал щодо активізації рефлексії студентами власної лідерської позиції. Однак результати проведеного пілотного дослідження, в якому взяли участь 376 студентів класичних університетів, засвідчили, що цей потенціал на практиці використовують досить слабо. Так, близько 60% опитаних студентів визнали недостатність власної лідерської активності. За відповідями 72,3% респондентів, вони здійснюють рефлексію прояву власної лідерської позиції та процесу розвитку лідерських якостей тільки час від часу. Також варто відзначити, що, за висновками 63,7% студентів, виховна робота, яка проводиться в університеті, суттєво не впливає на стан їх лідерської позиції.

На підставі вищевикладеного зроблено висновок про те, що першою педагогічною умовою формування цієї позиції в студентів класичного університету є забезпечення цілеспрямованого використання з цією метою інноваційно-рефлексивного потенціалу створеного освітнього середовища. Уточнимо, що з урахуванням поглядів різних учених (Г. Демидова, Н. Дубинко [2; 4] та ін.) визначено, що в дослідженні під цим потенціалом мають на увазі сукупність педагогічних засобів, можливостей зазначеного середовища щодо спонукання студентів до цілісного усвідомлення й переосмислення накопиченого досвіду прояву лідерської позиції під час взаємодії з різними людьми, пошуку та практичної реалізації на цій основі нових способів її подальшого розвитку.

Варто наголосити, що успішність педагогічної взаємодії викладачів і студентів значною мірою залежить від активності всіх її учасників. Очевидно, що процес формування лідерської позиції студентів класичного університету теж вимагає прояву інтенсивних зусиль у напрямі досягнення цієї мети як із боку викладачів, так і самих студентів, причому ці зусилля мають узгоджуватися між собою [5; 6; 9]. При цьому процес формування в студентів позиції лідера вимагає поступового збільшення рівня їх самостійності, послідовного зменшення ступеня керівництва викладачами життєдіяльністю студентських колективів і надання їм усе більшої свободи у виборі власних рішень. У свою чергу, це передбачає внесення відповідних змін у співвідношення між педагогічним керівництвом і самоуправлінням діяльністю студентських груп.

Однак, як показали дані пілотного дослідження, в реальній практиці класичного університету оптимальні пропорції між педагогічним керівництвом і самоуправлінням діяльністю студентів часто порушуються. Зокрема, респонденти зазначили, що куратори багатьох академічних груп виконують свої функції суто формально, а це не сприяє підвищенню згуртованості їх членів. Крім того, студенти констатували багато недоліків і в організації позааудиторної діяльності. На їх думку, викладачі часто демонструють авторитарний стиль керівництва, що негативно впливає на психологічну атмосферу в створених студентських спільнотах. Деякі інші педагоги, навпаки, в роботі з майбутніми фахівцями застосовують ліберальний

стиль керівництва, що теж не забезпечує сприятливий педагогічний вплив на формування в студентів лідерської позиції.

Враховуючи викладене вище, зроблено висновок про те, що друга педагогічна умова формування лідерської позиції студентів в освітньому середовищі класичного університету передбачає забезпечення оптимального співвідношення між педагогічним керівництвом діяльністю різних постійних і тимчасових за складом студентських спільнот та студентським самоврядуванням.

Як зазначено в науковій літературі [6; 8], закріплення будь-якого особистісного утворення відбувається тільки в процесі залучення людини до участі у відповідних видах діяльності, накопичення досвіду її здійснення. Тому результативність процесу формування лідерської позиції студентів класичного університету можна забезпечити тільки шляхом багаторазового залучення їх до різних видів колективної діяльності, що вимагає прояву кожним суб'єктом взаємодії своїх лідерських властивостей.

Однак, як встановлено за результатами пілотного дослідження, системну роботу з метою формування в студентів досвіду лідерської поведінки в класичних університетах не проводять. Як констатують респонденти, робота в цьому напрямі зазвичай охоплює проведення розрізнених між собою виховних заходів, а цього недостатньо для інтенсивного накопичення майбутніми фахівцями зазначеного досвіду, а як наслідок – і для успішного формування в них лідерської позиції.

Отже, на основі висновків науковців і даних пілотного дослідження було визначено, що третя педагогічна умова формування лідерської позиції студентів в освітньому середовищі класичного університету вимагає забезпечення залучення майбутніх фахівців до різних видів суспільно корисної діяльності з метою збагачення їх досвіду прояву цієї позиції.

Висновки. Таким чином, у процесі проведення дослідження було визначено й теоретично обґрунтовано педагогічні умови формування лідерської позиції студентів в освітньому середовищі класичного університету, які передбачають забезпечення: цілеспрямованого використання з цією метою інноваційно-рефлексивного потенціалу створеного виховного середовища; оптимального співвідношення між педагогічним керівництвом діяльністю різних постійних і тимчасових за складом студентських спільнот та студентським самоврядуванням; залучення майбутніх фахівців до різних видів суспільно корисної діяльності з метою збагачення їх досвіду прояву цієї позиції. У подальших дослідженнях передбачено експериментально перевірити ефективність визначених педагогічних умов.

Список використаної літератури

1. Гура Т. Є. Рефлексивне середовище як чинник розвитку професійної компетентності практичних психологів у системі післядипломної освіти [Електронний ресурс] / Т. Є. Гура // Особистість у єдиному освітньому просторі : зб. наук. тез III міжнарод. форуму (м. Запоріжжя, 26–29 квітня 2012 р.). – Режим доступу: http://zoippo.zp.ua/pages/el_gurnal/pages/vip7.html.

2. Демидова Г. А. Рефлексивная среда как фактор формирования лидерского потенциала менеджера социально-трудовой сферы в дополнительном профессиональном образовании : автореф. дис. ... канд. пед. наук : 13.00.08 / Г. А. Демидова. – Оренбург, 2012. – 23 с.
3. Деркач А. А. Акмеологические основы развития профессионала / А. А. Деркач. – Москва : Изд-во Московского психолого-социального института ; Воронеж : НПО “МОДЭК”, 2004. – 752 с.
4. Дубинко Н. А. Инновационный потенциал руководителя / Н. А. Дубинко // Гуманитарно-экономический вестник. – 2012. – № 1 (51). – С. 12–19.
5. Лекції з педагогіки вищої школи : навч. посіб. / за ред. В. І. Лозової. – Харків : ОВС, 2006. – 496 с.
6. Подоляк Л. Г. Психологія вищої школи : підручник / Л. Г. Подоляк, В. І. Юрченко. – Київ : Каравела, 2008. – 352 с.
7. Резван О. О. Рефлексивне освітнє середовище як чинник розвитку особистості майбутнього фахівця / О. О. Резван // Педагогіка та психологія : зб. наук. праць ХНПУ ім. Г. С. Сковороди. – Харків : Смугаста типографія, 2015. – Вип. 50. – С. 290–299.
8. Тернопільська В. І. Довідник з виховної роботи зі студентами / В. І. Тернопільська, Т. В. Коломієць, І. О. Піонтківська. – Тернопіль : Навчальна книга – Богдан, 2014. – 264 с.
9. Фіцула М. М. Педагогіка вищої школи : навч. посіб. / М. М. Фіцула. – Київ : Академвидав, 2010. – 456 с.

Стаття надійшла до редакції 02.02.2017.

Махновский С. С. Теоретическое обоснование педагогических условий формирования лидерской позиции студентов в образовательной среде классического университета

В статье уточнено авторское понимание сущности ключевых понятий исследования. На основе анализа научной литературы и результатов проведенного пилотного исследования определены и теоретически обоснованы педагогические условия формирования лидерской позиции студентов в образовательной среде классического университета, предусматривающие обеспечение: целенаправленного использования с этой целью инновационно-рефлексивного потенциала созданной среды; оптимального соотношения между педагогическим руководством деятельностью различных постоянных и временных по составу студенческих сообществ и студенческим самоуправлением; привлечения будущих специалистов к различным видам общественно полезной деятельности с целью обогащения их опыта проявления лидерской позиции.

Ключевые слова: лидерская позиция, образовательная среда, рефлексивно-инновационный потенциал, студент, классический университет, педагогические условия.

Makhnovskiy S. Theoretical Background of Pedagogical Conditions for Students' Leadership Attitude Formation in the Educational Environment of Classical University

The article proves the relevance of forming leadership position in the educational environment of students in classical university. The article also specifies author's personal understanding of the essence of the core concepts of the study. Thus, the leadership position refers to a stable human's personal formation that allows him/her to occupy a central place in the status-role structure of a certain group and be able to have a significant influence on group mates and lead them to achieve common goals. The educational environment of university is defined as a system of means, social, material and substantive factors, and interpersonal interactions providing professional and personal development of a future specialist. We understand the innovation and reflexive potential of created educational environment as a series of educational tools and opportunities of specified environment for encouraging students to a holistic understanding and rethinking of the gained experience of leadership posi-

tion manifestation during the interacting with different people, search and practical implementation the new ways of its further development on this basis.

The analysis of scientific literature and the results of the pilot study define the pedagogical conditions of leadership attitude formation in the educational environment of students in classical university, which in their terms provide for: purposeful use of innovative and reflective potential of created educational environment of classical university with this aim; optimum correlation between pedagogical management of various permanent and temporary by their structure student societies and their self-administration; engaging future professionals to different types of socially useful activities to enrich their experience in manifestation of their leadership position.

Also there are identified the further directions of scientific studies which involve the implementation of experimental verification of defined pedagogical conditions.

Key words: *leadership position, educational environment, reflexive and innovative potential, student, classical university, pedagogical conditions.*